

Дејан Томић
АПОТЕОЗА
СРПСКИМ
ГУСЛАМА
— књига друга —

АПОТЕОЗА СРПСКИМ ГУСЛАМА

– књига друга –

Издавачи

КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА СРПСКОГ НАРОДНОГ ВИЈЕЋА, ПОДГОРИЦА

И. П. „ПРОМЕТЕЈ“, НОВИ САД

За издаваче

Др МОМЧИЛО ВУКСАНОВИЋ

ЗОРАН КОЛУНЦИЈА

Уредник

БУДИМИР ДУБАК

Уредник илустрација

ДАНИЛО ВУКСАНОВИЋ

Корице

БАЋКО Ј. МИЛАЧИЋ

Обрада илустрација

АЛЕКСАНДАР ГУСМАН

Издавачи и аутор се захваљују Покрајинском секретаријату за културу,
јавно информисање и односе са верским заједницама у Влади Војводине,
на пруженој помоћи.

Издавачи и аутор се захваљују „Колу српских сестара Епархије бачке“ из Новог
Сада које је својим доброчинством помогло објављивање монографије.

Издавачи и аутор се захваљују госпођи Вери Васиљевић-Ваткинс из Вршца која је
својом добротој помогла објављивање монографије.

Дејан Томић

АПОТЕОЗА СРПСКИМ ГУСЛАМА

– књига друга –

НОВИ САД – ПОДГОРИЦА
2021.

ГУСЛЕ – СВЕТИ ИНСТРУМЕНТ СРБА

Дејана Томића познајемо као врсног публицисту, сакупљача и приређивача расутог српског књижевног и музичког блага, које је сабрао у бројним зборницима, монографијама и антологијским изборима.

Широка је лепеза Томићевих интересовања у области српске умјетничке баштине од народне књижевности до ауторске поезије и истраживања односа између литературе, ликовне умјетности и музике у српској традицији. Посебно је драгоцјен његов допринос у сагледавању значаја и улоге музичких инструмената у нашој култури и историји, што је презентовао у зборницима „Фрула у стиховима српских песника“ (2012); „Гусле у стиховима српских песника“ (2012. и 2014); „Гајде и весела Србадија“ (2014); „Труба у стиховима српских песника“ (2017).

Однос музичких инструмената и књижевности у Срба, Дејан Томић је најтемељније демонстрирао у књигама посвећеним гуслама. Осим већ поменутих зборника о гуслама у нашој поезији, аутор је и монографије „Апотеоза српским гуслама“ (Књижевна задруга Српског народног вијећа, Подгорица, 2016), која је као издавачки подухват награђена на Сајму књига, у Београду, 2016. године.

Међутим, овим двјема књигама Томић није обухватио све најважније радове, домаћих и страних аутора, који су посвећени култном инструменту Срба – гуслама. Стога је пред нама нова књига о гуслама, „Апотеоза српским гуслама 2“, која представља наставак монографије „Апотеоза српским гуслама“. Објављивањем ове књиге аутор је објединио цијелу једну, расуту или непознату, ризницу српске културе, у најширем значењу тог појма.

Без потпуног сагледавања значаја гусала за српски народ, не може да се разумије ни сама суштина наше културе. Управо то је основна идеја Дејана Томића, коју он доследно реализује у својим књигама о гуслама.

Гуслама су посвећени многи текстови, у поетској, прозној, драмској или есејистичкој форми, наших и страних писаца, музиколога и композитора, као и у дјелима бројних сликара и вајара. Све то сачињава један велики мозаик, на коме овај наш култни инструмент заузима централну позицију. Гусле оличавају синкретизам музике и књижевности, историје и легенде, али и ликовности. О томе свједоче бројне слике и скулптуре наших и страних сликара и вајара, на којима је представљен гуслар, најчешће док пјева окупљеном народу.

Гусле, као народни инструмент, не могу се посматрати одвојено од колектива (слушаоца и гледаоца); извођача (гуслара), а нарочито не могу мимо садржаја пјевања, које прате струне гусала.

У предговору књизи „Апотеоза српским гуслама“ Љубомир Зуковић каже да се „под појмом гусле подразумева превасходно певање епских народних песама уз њихов звук. Сјај гусала је, према томе, сјај наше епске народне поезије, без ње оне готово да не би имале никаквог значаја“.

И заиста је неодвојив звук струна гусала од поезије, чија функција је вишеструка: од оплакивања изгубљеног царства и слободе, до величања херојских подвига појединаца и анатемисања издајника. Све је то праћено гусларевим гласом трагичног призвука, дубоке меланхолије, сокољења на подвиг, бојним поклицима, или пригушеним јецајем због индивидуалне, породичне или колективне трагедије.

Уз гусле се највише пјевају јуначке пјесме. Вук Караџић пише да „на јунаштво поносити Србин и не слуша глас гусала већ оно што се пјева и што га одушевљава“.

Не постоје струне неког инструмента које су поузданији чувар памћења једног народа него што су то струне српских гусала. Јаков Игњатовић им придаје митске атрибуте, величајући њихову чудотворну моћ, стога што успијевају „све то на једној жици. Та жица је права вилинска коса, орошена крвљу и сузом Србина“.

Најдубљу синтезу својстава гусала и њихове улоге у опстанку и очувању идентитета српског народа начинио је Његош у бројним стиховима, попут оних: „И наше су утирале сузе / вјешти звуци дивнијех гусалах“ или „Ђе се гусле у кућу не чују / ту је мртва и кућа и људи“.

Упркос обимној литератури, која је посвећена освјетљавању феномена гусала, чини се да значај овог инструмента остаје недовољно сагледан, у историјском, културном и духовном обликовању идентитета српског народа.

Нова књига Дејана Томића „Апотеоза српским гуслама 2“ још једна је монографија о гуслама, којом се заокружује његово дугогодишње истраживање ове фундаменталне области, што свједочи о неисцрпној стваралачкој енергији српског народа.

Уколико Томићевим трима књигама, посвећеним гуслама, прибродимо незаобилазни Зборник радова са првог округлог стола о гуслама (одржаног у организацији Српског националног савјета, у Подгорици 2. децембра 2016. године), под насловом „Гусле у српској традицији и култури“, онда бисмо имали готово потпун увид у цјелину релевантних радова, који су до сада објављени код нас и у свијету.

Не само да те књиге чине изванредну основу за један холистички поглед на феномен гусала, већ истовремено значе и позив на нова тумачења и стваралачка надахнућа, која извиру из гусала, као непресушног извора српског народног генија.

Отуда је објављивање ове књиге испуњавање дуга према култном инструменту, без кога је српска култура незамислива.

Будимир Дубак

Милић од Мачве, *Распеће Косова: Плач Мајшере Божије*, комбинована техника, 1987.
Легат Милића од Мачве, Крушевац

СРПСКЕ ГУСЛЕ

Српске гусле, оруђе песничко ваљало би песницима предати, да се они на крилима заноса вину у свере боље изразитости и лепше речитости, па да их одатле боље прикажу и пошту им одаду, јер они по сродству познају – гусле оруђе песника, оруђе Србина.

Не дуљећи говора и не излажући опасности инструмент, који је толико Србину за срце прирастао, казаћу одмах реч две о гуслама.

И ако има музичких историка, који би радо приписали изналазак гусала Арапима, већ је у науци утврђен факат, да су оне чисто словенски изуметак и да су га Словени имали још онда, кад сачињаваху општу заједницу словенску. Има се доказа и о томе да су Словени изумели гусле тек онда, кад су се издвојили из заједнице коју сачињаваху са осталим индоевропским народима.

Према томе су гусле искључиво словенски инструмент.

Гусле код словена помиње Грк Теофилакт, год. 592, презвитер Козма при крају 9. века и писац Ibn Fozslan 921. године.

Овај инструмент постао је пратилац Словена, кад се из заједнице одвојише и свако племе на своју страну пође.

Гусле Срби донеше кад у ове земље дођоше. Оне посташе нераздвојни друг њихов, оне посташе оличење песме њихове. Оне чуваше индивидуалност српској песни, коју Срби донеше са словенског извора. На њих не имађаше утицаја страни звук, ни туђинска арија. Оне задржаше свој карактер, оне га чуваше и у аманет предаваше.

Грчки писац Нићифор Грегора, који је 1326. године долазио у Србији, ругајући се српској песни, и нехотице нам је сачувао доказа, да је српска песма оног доба, и ако дуго беше у близини грчке песме, знатно другојача од онога, што је његово грчко уво навикло да слуша, што значи: да је очувала своју индивидуалност без икаквих примеса туђинских.

Словенску творевину гусле Срби су још и националисали, они су од те творевине створили оруђе, које је од Срба постало нераздвојно, или још боље нераздвојно од оне песме у којој се српски осећа и дух огледа.

И онај монотони и једнолични јек, што се са гусала разлеже очувао се из старине, на њега није утицао напредак музике, он не зна дубље и више тонове, он не зна на разностраност у извођењу, нити за фине нијансе модерне музике, он је остао исти стари, непромењени прости звук, исто онако као што је остало чисто осећање онога, који изводећи тај звук уз њега исказује осећаје, од којих не зна за

више нити су му потребни бољи: осећаје народности своје, осећаје имена свога, осећаје узоритога и племенитога.

Ти осећаји, уз гусле исказани и узнели су гусле. Они су се са гулама тако сродили, да су постали нешто нераздвојно.

Поменете ли епску народну песму, не можете а да не помислите на гусле, а сетите ли се само гусала, већ вам је у ушима песма витешка, пуна чари, пуна миља.

Ти су осећаји и сачували гусле, они су их одржали на примитивности, која је опет тако мила, тако драга, јер се њоме осећамо да смо из врела народнога, из врела онога, који је уз просте али чисте и силне тонове умео да очува толиких спомена о себи...

Ови осећаји и чине да су ти примитивни звукови од толиког утицаја на нас да нас могу расплакати, узбудити, одушевити, постидети, уздигнути.

Странцу који не разуме тих осећаја, гусле су груби инструмент, са једноличним несносним тоновима. А зашто? Зато, што кад гусле загуде, у њему се не буди оно што се у Србину буди. – За гусле је Србину привезана сва маса народних јуначких песама, у којима је оличена српска прошлост, са толиким знамењима, те се каже: Србину су гусле историја, Србину је у души урезана хвала песникова која, не одвајајући песме од гусала вели:

Под столетним храстом седи
Гуслар стари,
Прошлост враћа, душе крепи,
Срца жари.
Хај што Србин јоште живи
Крај свих зала,
Песма га је одржала,
Њојзи хвала!

И у доба величине и сјаја нашега, гусле су са струна својих испуштале тонове, уз које се ораше глас певача бодрећи и крепећи још на већа дела, узносећи узорито и лепо, а жигошући ниско и ружно. Песме српске неговаху и васпитаваху народ српски; оне изношаху љубав и пожртвовање, опеваше веру и слободу, казиваху живот и обичај, увенчаваше јунаштво и витештво.

- Гусле бјаху одсјај моћи наше, одблесака блеска величине наше. Оне казиваху оно што је, и величаху општу моћ и општу радост.

Али кад се одигра и последњи чин оне велике и величанствене трагедије, са којом се сахрани и последњи блесак средњовековне самосталности српске и кад се навуче мрачни вео на средњовековни слободни живот српски, тада тек високо одскочи божанствени подстрек који је Србину песмом дат. И у оно доба када се на западу рађаше генији весници нових времена, а турски коњ гажаше српске рав-

нице и Срби трпљаше муке свакојаке од Турчина грдног зулумћара, мати природа смиловала се на мучни народ српски и викну: Србине, и ти ћеш живети, ти имаш што ће те сачувати, ти имаш песме, имаш гусала, а Равијојла вила верна посестри-ма витеза и јунака, узви се високо под облаке, па ту од дела од јунака, из стари-не сплете венац, запе струне на гуслама српским, па их окити венцем прошлости српске, слете над бедни народ српски те му на главу постави гусле јаворове, а у уста му дуну српским духом и кликну: Потомче од јунака, ево ти оружја; кити гус-ле венцем прошлости своје, па што данас не може сабља да учини нека кроз векове чини песма – певај роду!

И у поноћи мрачној која обавијаше Балкан, и која прећаше да се на далеко распростре, не умукосе српске гусле, већ у заклонитим пропланцима уздрхтала рука измученог срца извијаше уз гусле песму за песмом, што троњава и заноси, што васпитава и што учи, у којима се износаше величина и сјај прошлости наше, у којима се казиваше: шта бејаху Немањићи стари, како не трпаше на гомилу благо, већ градише њиме задужбине, у којима ће им се имена спомињати а са њима и сва дела њихова сачувати, како „бјеше много војевода по нашијем редом градовима, како беше, како преминуше, а како ли робље оставише“, како с ишло у Косово рав-но „за Крст Часни крвцу прољевати и за вјеру с браћом умријети“. – Износише се сјајни узорни љубави према отаџбини и народу, а жигосаше се тешким издајицама издајице и мекушци. – Казиваше се збори „ни по бабу ни по стричевима, већ по правди Бога истинога, јер је боље изгубити главу, него своју огрешити душу“.

Такве ствари чинила је песма у мрачно доба ропства нашега.

Она оста верна народу нашем, и избави га. Гусле не скренуше с пута, већ вођаху чеда своја правом стазом, стазом истине, стазом правде, стазом слободе.

Распаљен песмом, а идући стазом коју му песма и гусле показаше Србин се бораше, већином без успеха, ал` увек са славом. Најзад борба беше крунисана тиме, што Србин задоби слободе у малом делу своје домовине, а пође ли и даље том стазом успеха мора бити, јер су гусле давно предсказале: „Друмови ће пожелет Турака, ал` Турака нигде бити неће“, а „гусле, српске гусле лагати не знаду“.

Оваква улога српске песме и српских гусала, коснула су се срца и осећаји ско-ро свију наших песника, те их се сви дотакоше, и то као светиње, као драгоценог аманета, који у себи скрива сву прошлост рода нашега, јер су оне извор онога, у чему се огледамо, у чему се видимо као у огледалу, које потенцира и улепшава.

И право је рекао Никола Томано (Томазео, прим. прир.): „Не знаду златна пера онако писати, како гусле јаворове гуде“.

То српске гусле чине, то је оно што им важност узноси, то је оно што их ми-лима чини.

Али гусле, српске гусле још нису извршиле улогу своју; још треба да се са ми-лозвучних струна њихових отискују умилни звуци, и да се дубоко урезују у срца наша, још дуго имају да нас бране и да нам путе показују.

То гусле треба и сад да имају исту важност, коју су некад имале; јер кад хоће да нам се оспори Маћедонија, треба само да пустимо гуслара да отпева једну:

Од сви наши бољи и старији
Како ј` који држо краљевине
По честитој и по Маћедонији
Како себи има задужбине.

Или кад хоће да нам се оспори Прилеп и Краљевић Марко, гуслар само треба да размахне гудалом и да кликне:

Славу слави Краљевићу Марко,
Славу слави Светога Ђорђију,
У Марка су многе узванице
И дванаест српскијех владика.

С тога гуслари српски нека садељу гуслице од сувога јавора, па нек пођу по свету као чела по цвету, и нека казују шта још Србин треба да учини, па да полети велико и мало да одбрани што се српско звало!

Па и онда кад све то извршимо, кад ускрсне ора да Марков топуз из мора искочи, и да ситне књиге полете летом, да објави да се Српство изједначи с светом, и кад запева Равијојла вила: Сад је јава што сам негда снила, и тада треба гусле да уживају ону пошту и оно достојанство, које ужива највећа светиња, треба да се чувају као најдрагоценија успомена; јер

Србин јоште живи
Крај свих зала,
Песма га је одржала,
Њојзи хвала.

А та песма што је Србина одржала, на гуслама је однихана и однегована.

Србобран. У Загребу, 11. (23.) марта 1897.

ГУСЛАР КОД МИЛТОНА

Седамдесетих година XVII века, заплене енглески гусари шпанску галију, и на њој веслаче, ланцима привезане за брод и између себе. Међу тим „галиотама“, од Млечића некада преузетим, нађу једног слепог старца са гуслама, кога је још венецијанска младост ударила на лакше негве, да би, гудећи давао махове робљу при веслању. Гусарски капетан, иначе пуританац из Велса, сазнавши с ким има посла, пошаље гуслара, у пратњи једног „скјавонског“ тумача, своме обожаваном песнику.

ГУСЛАР

Не растављај старе јаде	кад искачу очи чарне
од ђетињих љутих рана.	од тамнине очајања:
Под крвавом када рђом	– ко ће ђецу покропити
пришти бризну, смијешају се	бистром росом, славопојком,
људске сузе с морском сољу,	запојити, опојити,
кад тирјански бич зазвижди	слатким пићем српске р`јечи,
а младости и јунаштва	слатким мл`јеком мајке њине,
зелен в`јенац у муљ грезне,	љубљенице, мученице?

При уласку у Милтонову одају. Песник седи у јакој столици са високим наслоном, поред великог, тешког, храстовог стола. Погнут према вратима, очи су му светле, али зенице без циља. Он је у црнини, само му се као снег беле оковратник и наруквице. Уз њега су две девојке, песникове кћери, у тамнокестењастом оделу, с белим, крутим пелеринама и стегнутим капама, тако да им се ланене плаве косе тек местимично назиру испод њих, а из бледих, узаних лица сијају тамномодре очи, више подозриво но радознало. Три зида, до таванице, испуњена су полицама, и у њима огромни, у кожу повезани, као челиком везани, фолијанти.

ГУСЛАР

Благословен ко овамо ступа,	– Господару, свијетло ти чело!
све одише миром и чистотом,	Сјаш и оку које не затрепта,
и мудрошћу невехлих словеса.	ни пред блеском мача усијана.

МИЛТОН

Слуша гусларев поздрав и пријатељеву поруку.

Нека је хвала мору ћудљивом
те овом дому учинисте част!
Девојке моје, моје зенице,
и руку мојих снаго танана,
прихватите нам госта невидна,
приведите га, да га поздравим,
нек лицем, ту, у лик ми одахне,

страдалничког је рода, чујем, бард.
Мед нама понор мрачног слепила
и глуво з`јање туђег језика,
ал` глас, ал` реч, из људског грла што
трепери душом, зрачи свешћу,
ја разумећу ко призив брата свог.

Милтонове кћери посадиле су Гуслара према Оцу. Гуслар се, осмехом дискретног снебивања, покорава, али уза све време прислања гусле грудима, а седајући ставља их у крило. Девојке прилазе најзад Оцу и шапућу му нешто у ухо. Гуслар за све време држи лице, иако стално у правцу Милтонова гласа, нешто навише дигнуто, према таваници, а израз му је као онога који пречује звуке из непосредне околине а слуша, забринuto и усхићено, нешто из далека, са висине и из дубине.

МИЛТОН

Ко стара храста кору осећам,
муњама, рогом, зубом браздану,
мучену вашу тешку десницу.

а њом штитите, ипак, видим слеп,
очински, нежно, као крти цвет
виолу неку, – да гамба, д`море? - . . .

ГУСЛАР

Мој честити домаћине,
да бог да ме разумио!
Јадна ли је ово свирка,
једна струна на гулама . . .

Гусле наше нијесу свирала
за поп`јевку или потскочицу,

ни момачку нити ђевојачку,
кад гиздаво срце поиграју,
кад врцају сузе миловања.
. . . Немуште су гусле без ријечи,
Зар звоњава ил` клепало тупо,
тамјан који задужбину кади,
ко га дахне прах са друма стреса,
узлећу му мисли над облаке.

МИЛТОН

Опростите ми грешну омашку;
том нису криве очи угасле
већ околност, таштина, лаки ум:
мед народима грдне планине,

и предрасуда, лажи океан.
– Погледом човек небеса раздире,
звездане магле дахом разгони,
и сва већ сунца дланом одмери:

но, да л` разуме, да л` слуша когод бар,
суседа првог мисли, збор и труд?
– Са свог спруда, бујног, штићеног
нептунске остве тројним шиљцима,
разлећу нам се светом бродови;
с мирисним медом шума далеких,
с ливада, леа многих народа;
ал` цвет нам, песмом људском опеван,
незнане браће сузом орошен,
– ни гора ваших ћух, – не доносе
у напиреним гордим једрима.

... О, раздаљине, земне, бездушне,
понори мрачни међу људима! ...

– Времена оштрих догнан вихором
под ови скромни, посвећени кров,
будите нам весник Југа свог.
Нек ваша жица, сама, сирота,
загуди присно, неустручено,
ко сред бивака својте рођене.
Устостручено, разговетно ће
забрујати нам чим узнесе реч
слободе златне, правде, човештва.

Обавештен од тумача, Гуслар прихвати десном руком гудало, усправи гусле, и, накривиши мало главу у страну, заигра прстима леве руке по жици, нечујно. На лицу му, чак и на слепим очима, одједном, стане некакав мек и отсутан осмех; под дрхтавим гудалом прену се прво високо, помало замагљен, звук, дуг, као пригушени уздах, а затим његов старачки тенор у полутону, о-ој! – који на странце чини утисак јаука. Девојке се изненађено, скоро уплашено тргну, па радознано гледају у Гусларе прсте, а Милтон постепено придиже главу.

ГУСЛАР (уз гусле)

Ударила шајка Стојанова
о камење дуждеве палаче.
Заиграше искре у по дана,
затресла се пјаца и Мљечићи,
светог Марка море запљускује.
Усправи се Стојан на баиру,
бљеште му се токе на прсима,
сијевају у рукама гује.
Стаде Стојан дозивати дужда:
– Чујеш ли ме, главни Латинине!
Је л` то вјера таква господара?
Буд` што плуну на своје мухаре
и на лава златног напечату,
и порече помоћ у оружју,
и џебану клетвом, обећану:
– још зароби побратим-Илију.
Врже њега под олово пусто,

да проврије мозак у јунака
и усахну очи соколове.
А ми смо ти море упростили
и друмове Турком запр` јетили,
твоји броди сад сербез по води
и товари куд са њима мари,
па продајеш дибу и кадифу
а попови латинско поштење.
А, зар не знаш, бабо мисирачо,
ко те чуво, чиме си се јачо?
И тај скерлет на рамену твоме
наше ћеце крвљу је омашћен.
Твоја окна огњем осветљена
који нам је колибе сажего.
Наше главе на табије суше
да се ваше разузуре душе.
Ал` доћи ће ђаво и по ваше

кад устукну тугови и паше.
Шака јада српске сиротиње
надживјеће ваше пировање.
На згаришту нашег лудовања
пробујаће зелени изданци,
натцветаће ваше рготине.
– Пуштај дужде, још ти је од нужде,
мог Илију, сабљу димишћију.

иначе ћу ршум учинити
на те твоје тудешке чувиде,
мраморје ћу попрскати крвљу,
и њиховом и мене јунака.
Нек се прича докле је кољена,
гђе удари један на хиљаде,
какво ли је срце у јунака,
а каква је хвала у Мљетака!

Завршивши, Гуслар превлачи дланом преко чела, погрузи се, и рукама олако опи-
пава гусле по ивицама. Милтон учини покрете према гусларевом пратиоцу, те му овај
нагло прилази, преводи садржај и понеке фразе. Песник клима главом као да је и без
тумача разумео.

МИЛТОН

Чим обајасте жреца самотна? . . .
Преда мном младе слике титрају:
далеког Југа осунчани луг,
обилних стаза бели снегови,
једрина капље с грозна вимена,
зрневље прска златне пшенице,
светлосна јата отсвуд гњурају,
– природа с небом зрење празнује.
. . . Ал` видим видим, изнад свега тог;

исукан мач! –
жртвени пламен,
непомичан,
прав,
устремљен витез пред дупљама смрти...

...Јесте ли ви то, љути горски вук,
ил` зрачних крила осветљени Ариел? . . .

ГУСЛАР

Ни анђели нити вуци
људи, људи, ко ви што сте,
са јауком и пољупцем
мајке своје дочекани.
Наше д`јете ко и ваше
из кољевке руке пружа,
смијеши се б`јелом св`јету
Док још није страха чуло
Ни срамоте робовања.

Шта ви знате, никад не сазнали?:
У пештере, бјежати од сунца,
кору мљети, збјегом гладовати

на богатој својој ђедовини,
своју њиву туђину орати,
своју снагу другом његовати,
своје умље, л`јепост парложити,
својим знојем, сузама и крвљу
туђој слави цвијет зал`јевати!

Није нама тешка сиротиња,
нит` ми нашу земљу проклињемо
што утови тол`ке изјелице,
окити их и сребром и златом.
Још се сија њено срце благом,
још чекају наше сараоре,

челопеци и присоји лозни.
Није нама тешка сиротиња,
ни тијесне наше уџерице,
потлеуше, влажне земунице;
не гребе нас пртена кошуља,
а у цркви од плетера трошна
не кунемо ни Бога ни људе,
слатка нам је причест и здравица
из липове чаше и путира.

Није нама тешка сиротиња.
А тувимо добро, од старина,
зло и добро као јуче било,
кад је Раде диз`о грађевине
од камена за добра племена,
красио их читмом исклесаном;
кад су платна и кубета витка
у небеске дизали висине
инок Јован, Медош, сликајући

ће се боре мрази и свјетлаци;
кад су наши ученици дјаци
књиге штили, баграном писали,
видали нам душе и тијела;
кад је деудук борје разиграв`о,
орила се пјесма соколара,
и уљара кроз честе дубике,
ће сад мрко, голо стење ћути.

Није нама сиротиња тешка,
већ је нама тешко робовање;
нисмо гладни бијела бешкота
већ смо гладни ми слободе златне.
Ми смо гладни правде и истине:
да станемо право међу људе,
св`јетла чела и чиста образа.
Сваком соју право рећи своју,
У зеницу сваком загледати,
И никоме више теменати.

МИЛТОН

Покушава да се дигне са столице; кћери му прилећу и помажу да устане и да приђе сасвим близу Гуслару. Исправио се и, као да му је нашао погледом очи, говори с убеђењем да га Гуслар и гледа и разуме сваку реч.

Да ли се ово чудо збива,
Да л` се то милост на нас слива,
На наше старе главе?
Обасја светлост мрачну спиљу,
То звезде ће, у црну збиљу,
утехе да нам јаве . . .
Ми, проказани слепци, оба,
из тамнице тог дивљег доба,
видимо, свима још скривену,
видимо дивну једну жену,
у румен зоре одевену, -

с далеке дуге маше свода,
и слази већ, већ људ`ма креће,
тек слућена, тек жуђена слобода.

Где стане, ново бујно цвеће,
од ока њеног једног мига
пуцају гвожђа од верига,
од самог даха њених груди
душе се буде унижених људи,
из, широм света, раскрыљених руку
Благослов дажди свему земном пуку . . .

Гуслар осећа да му домаћин пружа руку; нађе је и стегне. Чује се да нешто полугласно говори.

МИЛТОН

Ви питате нас, видим, забринут:
Слободе до вас да л' је дуг још пут?
Ко с оног света, чујем јасан глас:
Исти је за њу, исти за све нас.
Врлини раскош и сиротиња
једнако пречи прилаз, отима.

... Потонуће још многи нараштај,
потамнеће још многи људски сјај;

понеки роб ће стати господар;
прозвучаће још многи Божји дар,
ко наших речи све мутнији јек ...
Ал' кад вас, махом, стегне, јад наш прек,
слепоће наше, наше робије,
нек њу вам зрачна мис' о пробије:
ипак се напред сунцу летило,
– видовито је наше слепило ...

Вељко Петровић, *Невидљиви извор*.
Матица српска, Нови Сад 1956.

Едвард Клајн (сликар из Беча), *Гуслар са слушаоцима*, осликана таваница
Светосавског дома у Панчеву 1886. године

Г У С Л Е

Гусле, музички инструмент. Граде се од јавора, ораховине, храстовине, боровине, дудовине или ког другог тврђег дрвета. Најбоље су гусле од јавора, које и народна поезија најчешће спомиње. Оне се граде од једноставна дрвета, и имају следећи облик и делове: варјача (corpus) има дно и ивицу, која се зове венац. Са дна се дижу стране или цица гусле, и на њиховом крају налази се кљун (репачица, запињача или тетива). На другој страни варјаче налази се дивчик, држак или дуз-дрво, и на њему једна или две рупе за чивије. На крају дивчика је глава. Варјача може бити чунаста, округла, јајаста или као обичан чамац. Дуварови (стране) варјаче треба да су подједнако танки и кратки, јер од тога зависи тон гусала. Дуварии гусала не смеју бити одвећ танки, јер се глас предваја. Они су на горњем крају дебљи, да би се у њих могли углавити дугмићи. Преко дубине варјаче превучена је добро учињена јарећа, телећа, јагњећа или зечја кожа, или потплата, која је добро затегнута и дугмићима за ивицу дуварова учвршћена. Да би глас из дубине боље одјекивао прогорене су на потплати рупе или јаснице, којих може бити више или мање. Из истог разлога на дну варјаче уреже се једна рупа, обично у облику крста, која се зове доња јасница, за разлику од оне горње. На доњем крају гусала налазе се два кљуна (запињача), за које се запињу по једно или два пасма црне, коњске струне (као g жица у виолон-челу), а њихов се други крај омота око чивије, те се тако, затезањем струна, добија тон, који се жели. Струне леже на кобилици, да не би додиривале потплату.- Струне код чивија не леже на дивчику, него су од њега удаљене, и зато прсти додирују само струне, а не и дивчик. Варјача, кожа и дивчик, а нарочито глава гусала ките се шарама.

Има великих двоструких, и малих једноструких гусала но њихова величина није одређена. Потребно је само да делови гусала буду у сразмери. – Гудало, којим се превлачи преко струна, гради се од јаворовине, шимшировине или лесковине, оковано је гвожђем, и има, често, карике од гвожђа, које звече при свирању.

Обим тонова на гуслама износи једну и по октаву, од c1 до g2, али се мелодије изводе обично са првих пет тонова, који се добијају помоћу празне жице и четири прста. У опште је могућа цела хроматска скала. Више тонове гуслари производе кад скрате струне прислонивши лако на њих средњи део прстију леве руке. Флажолети се добијају кад се јаче притисну прсти на струнама, а гудалом се лакше превлачи преко струна, приближивши се гудалом ближе кобилици. Ако на гуслама има две струне, друга се налази разапета у односу кварте према првој, из разлога што

наше песме свршавају обично на другом ступњу скале, и на тај начин добије се на другом ступњу акорд горње доминанте. Каткад је друга струна unisona према првој. Мелодије гусала су монотоне, али се на њима даду извести и интересантна кретања мелодијска.

Проф. Станоје Станојевић, *Народна енциклопедија
српско-хрватско-словеначка*. Загреб 1929.

Стеван Чалић, *Великани Подриња*, детаљ са Филипом Вишњићем и Вуком Караџићем, уље.
Гусле, Београд, 1. децембар 1998.